

موسسه فرهنگی تاریخ پژوهان هندی تقدیم می کند:

آذربایجان شناسی

«تبریز ما»

(جلد اول)

دکتر حمید صبری

عضو پیوسته انجمن بین المللی ایران شناسی

سرشناسه	صبری، حمید، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	آذربایجان‌شناسی " تبریز ما " / حمید صبری: [برای] موسسه فرهنگی تاریخ پژوهان سهند.
مشخصات نشر	تبریز: هما آذر، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	ج۳: مصور، نمونه.
شابک	۵۰۰۰۰۰ روال: دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۴۴-۳۳-۷؛ ج۱: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۴۴-۳۰-۶؛ ج۲: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۴۴-۳۱-۳
یادداشت	ج۳: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۴۴-۳۳-۰
موضوع	کتابنامه.
موضوع	تبریز
موضوع	تبریز -- آثار تاریخی
موضوع	تبریز -- سیر و سیاحت
موضوع	تبریز -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
شناسه افزوده	موسسه فرهنگی تاریخ پژوهان سهند
رده بندی کنگره	۱۳۹۰ ص ۲ / پ ۴۶ / DSR ۲۰۷۹
رده بندی دیویی	۹۵۵/۲۲۲۲

انتشارات هما آذر تبریز

عنوان: آذربایجان شناسی (تبریز ما) جلد اول

نویسنده: دکتر حمید صبری همراه: ۰۹۱۴۱۴۱۶۰۱

WWW.Drsabri tabriz.com

موسسه فرهنگی تاریخ پژوهان سهند - ۳۳۷۱۲۷۱-۴۱۱

- قطع: وزیری
- چاپ اول: تبریز - ۱۳۹۰ شمسی
- شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
- چاپ و لیتوگرافی: تصویر
- صحافی: پاندا
- قیمت دوره سه جلدی: ۵۰۰۰۰ تومان
- صفحه آرای: خدمات کامپیوتری علیپور

شابک جلد اول: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۴۴-۳۰-۶

شابک دوره: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۴۴-۳۳-۷

استاد دکتر شهرام دبیری؛ ریاست شورای کلانشهر تبریز

در روزگاران باستان در تمام سرزمین آذربایجان شهری به اهمیت و اعتبار تبریز وجود نداشت که این همه مورد توجه کشورگشایان قرار گرفته باشد.

در طول دوران حکومت هخامنشیان و اشکانیان، آذربایجان و مرکز آن تبریز یکی از مهمترین ایالت‌ها و ساتراپ‌نشین‌های ایران باستان بوده است. در طول ۴۰۰۱ سال بعد از اسلام، تبریز در شش دوره تاریخی مرکز آذربایجان و پایتخت ایران و در دوره قاجار مقر ولیمهد آن خاندان بود که این امر ارزش خاص سیاسی، نظامی و اقتصادی تبریز را ثابت می‌کند.

تبریز یکی از مهمترین و قدیمی‌ترین شهرهای ایران می‌باشد که به شهر اولین‌ها نیز معروف است ولی شاید تلاش کافی برای شناسایی و معرفی این شهر به مردم ایران و دنیا انجام نشده است. کتاب حاضر دایره المعارفی جامع است که تمام اطلاعات مربوط به گذشته و حال تبریز و بعضی مطالب مربوط به آینده تبریز بصورت مصور نگارش شده است. مردمان تبریز در طول تاریخ پرفراز و نشیب خود، همواره منشأ خلافت‌ها و آشکارات و خدمات گوناگونی به ملت ایران بوده‌اند که در کتاب حاضر بصورت کامل به آن پرداخته شده است. انشاء الله که اطلاعات جامع سیاسی، جغرافیایی، فرهنگی، علمی، تاریخی و ورزشی این دایره المعارف مورد استفاده عموم شهروندان، مردم ایران زمین و تمامی علاقمندان به شهر زیبا و باستانی تبریز قرار گیرد. جا دارد که از زحمات شبانه‌روزی استاد فرزانه آقای دکتر حمید صبری در تألیف این دایره المعارف تشکر و قدردانی کنیم و برای ایشان آرزوی توفیق و موفقیت و ادامه خدمات فرهنگی در زمینه تألیف کتاب‌های آموزنده و گوناگون نمایم.

با احترام

شهرام دبیری اسکونی

دست نوشته‌های بزرگان

۱۔ حضرت آیت ا... سید محمد تقی آل ہاشم

احمد حسن علي قاسم

۱۵ / ۱ / ۱۳۹۰ / ۲۴۳ / ۱۴۳۲ - بزرگوار اقدس شریف محمد تقی آل هاشمی
 بر کتات و تالیفات مؤلفه (الیه استغفره) ده ساله آن بزرگوار را به جمع خیرات
 میرسد لذا سند در است مردم خواهند داشت. غریب هم وعده نمیدانم علم و ادب
 که غالباً علمی و فقهی است و بواسطه جوانی و دانشهای وسیع در امور و یادداشت
 در امرای قلم میروا و بعد از اینها موقوف کتابخانه «بزرگوار» و کتابخانه
 انجمن قدس علی الاثره و آفریننده و صانع و تدبیر کننده ما محمد و آل و بعد از این
 السلام علیکم و علی آئینکم

سید قی

بسم الله الرحمن الرحیم

چه حدیثی را بعد از آنکه ایستاد که به توغذری هم میخوانی نویسنده است دکتر رفعیان
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
اولی است که نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند

نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند

نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند

نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند

نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند
نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند

نویسنده است که این خطی که نیست میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند و نفی میگویند

در سده ششم هجری قمری در شهر صمدیه صمدیه حلوئی
 سلام علیکم بدن مبطله باطله بنحوی که از دریا به اقصای قفقاز که حاصل کوشش
 معلوم طاق فرس و چندین ساله حضرتعالی می باشد روح تحریف و تحجیری در سینه
 نسبت بر نه ارجا گردید
 حضرتعالی آن را در اولی که فرزندی است از سده که مردان فاضل و در طلب
 بوده و کتب بسیار در این راه را در دست است از مورخ و زبان قرار داده اند
 و این در سده علمی در طبع و جلالت آن در دست در حقیقت تعلیمی است
 از آن که در کتاب در حقیقت تا پیش از این در میان جامع و کاملی است که در سده
 در آسمان وسیع طبع است از آن که در سده و در سده که ما را در بسیاری از
 علمی در این راه را در حقیقت بسیار کتب و منابع دیگر می نیاز نماید و حقیقت فرزندی
 نیز در حال حاضر که در دست است این گونه که ما را علمی و در سده است که در
 در سده است با نور آن که در آن مخصوص در آنجه که در آن و در آن است که در
 نیز فریب و در سده است که در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن
 با در سده است که در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن
 فراموش کرده و در سده است که در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن
 با در سده است که در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن
 با در سده است که در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن و در آن

بسم الله الرحمن الرحیم
 به همت و لاد ارز شمنه اسناد بزرگوار دانشمند ستوده دافتخار
 خاسته دین صبر و تجربه و ابرو الکفایت بزرگ ازین رشتی
 جاب آراسته گردید دل ستان حقیقت آردایان
 فرموده ای اثر به یادمانی در حق که بکوه بخوانی و لب
 گردند که برین نعل آینه سپید عین اران به شانه جبر اخ افلا خواله
 شد هرگز حسته نباشد مردم شرف و نامت آرد باکی از درگاه
 است سگزار این خم دارد به رخ در صبر و استقامت افند بود
 مدادند بزرگ ست دارم هر روز حضرت علی را مرقع
 مستطاب اسامی قدس شریه
 کسین میراث و هنر شرا
 برادرت بهروز خاماچی
 ۱۹۰۱۱۵

دکتر حمید حسینی مدّس و محقق نقال در رشته علوم آیات و روایات و صاحب کتب و مقالات بسیار در این زمینه علمی و تخصصی می باشند ایشان همایک تحقیق و تألیف نظری در رشته «روابط عمومی» بحسب تحقیقاتی که با مردم شهر اقم کرده و بازرسی کرده اند تا این در اکثر مختلف برآورده و تبادل نظر دارند هم که در مورد عدالت دینیه تحقیق ایشان مرصه های مختلف اعم از تاریخ و جغرافیا و آزادگان : اقتصاد و هنر و غیره را در بر می گیرد که قابل توجه است از بعد و آزادگی است که حسب تحقیقات در علوم حوزوی با کتب معراج و شریعت و امر به معروف و نهی از منکر در این زمینه در یک حد و یک سطح است و به حدی که به نظر می آید که بهر حال «روابط عمومی» را در این رشته دارند تا آنکه در تفوق این در این «هر چه در دستم دانایم» (که تعبیر و لغواه خود در زبان این می باشد) در خدمت به مردم و تفریح و تفریح

۸۹، ۷، ۲

هادی بهجت تبریزی

نگاهی گذرا به برخی از نشریات و تألیفات جناب آقای دکتر صبری نشان از علاقه شدید ایشان بتاريخ ايران زمين بويژه نگين آن آذربايجان و شهر تبريز ميباشد. اينجانب خود را کوچکتر از آن ميدانم که در اين مقولات وارد شوم و اصولاً در تخصص خود نميدانم ولي اگر بطور علميانه اظهار نظری داشته باشم ايشانرا در نوشتارهای کثير خود اهل مطالعه و تحقيق و در عين حال سريع القلم و با ايمان يافتم خوشحالم از اينکه در افق فکری خود دوستان را نيز يادى را احساس ميکنم که به شهر و ديار خود عميقاً دلبسته و شيدا هستند و تبريز شهر اولين ها را فراموش نميکنند ولي در مقابل احساس آزار دهنده دلم را مى رنجاند که چه عواملی باعث شده تا گلهاي سرسبد اين خطه فاضل پرور و ادیب نواز و هنر دوست مردان بزرگی چون علامه طباطبائی، علامه امینی، علامه جعفری، ستارخان ها، قه الا سلامها، شهریارها، پروفیسور هشترو دپها و صدها نظایر آنان نتوانسته اند در زادگاه خود ماندگار باشند و از منشن و بینش و کرامات شمس وار خود مردم اين خطه را از نزدیک مستفیض نمایند. امیدوارم پژوهندگان و دانشمندان رشته های مربوطه در موارد فوق با تحقیقات عمیق خود علل مهاجرت های مغزهای اندیشمند از اين خطه فرهنگ پرور را روشن و آگاه فرمایند تا شاید آیندگان از ريع رشیدی های دیگری برخوردار باشند.

دکتر جواد بلورچیان استاد دانشگاه علوم پزشکی تبريز

۸۹ / ۱۰ / ۱۸

دوست بسیار عزیزم جناب آقای دکتر حمید صبری

از کتابهای مرحمتی حضرتعالی به اینجانب، لذت فراوان بردم.
هر چند اطلاعات ناچیز من امکان درک بسیاری از مفاهیم مندرج در این نشریات به
ویژه برخی از کتابها را نمی دهد اما به مصداق:

آب دریا را اگر نوزانی کشند هم به قدر تشنگی با دید چشمند

تا بهی که نصاحت من اجازه دارد از مطالب جالب و جذاب آنها بهره بردم.

در شگفتی که شما این همه مشغله ای آلوده شوی، چگونه و کی
فرست تم فرسای در مباحث و مسائل متفرع را پیدا می کنید؟ من این توانی و تلاش را
جز موهبت الهی نمی دانم و به جنابعالی و احضار معبود و هیئت خاندان گرامی تان لذت
میم قلب تبریک می گویم و از خداوند دانا و توانا برای شما موفقیت بیشتر را در راه
خدمت به فرهنگ پر بار آذربایجان سر بلند و ایران عزیز آرزو می کنم.

تبریز - قیام ۱۳۸۹

غلامعلی حامد بوقی

۵۹۱۵

« بنام هسی بخش کائنات »

از دیدگاه اندیشه درون جلال و جبروت آخرتش در کنار ماه شگفتا که در کائنات
خیره کننده آفرینان جایز نیست که برای گزینش آن ناز علی در انشا علی نام و شمع
سرگردانی شود. فدق سلیم استاد فاضل و صفت گوش خباب آفرای و لبر جبر
صبر و زار و از زمینش گم شده است. باید بگویم این حسن سلیمه از پندار
نیکش الهام گرفته که در گفتارش و نوشتارش و گفتیش و اندیشش آفرین است

به به! ایقدر زیبا و خیال انگیز که مرا بیاور این گناه نافرمانی عفو رسانی و بشیر تمام
آسمان مولانا جلال الدین مولوی هفت شد

فلق آب و فلق خاک و فلق فلک هست مخدم زمان اهل دل
فراق زشته و فراق فعل آفرینش رضی و سلیم و سپید

با سپاس از تلاش های خستگی ناپذیر بر صید جید و فعال و صفت گوش و جبر و گزینش
آشنا از لایه های حکیم آفری سرزمین عشق و انجذاب و دانش و عشق و درون
به دانش و بشیر و شش و گسترش اندیشه های تاباک را با بازیگریم

چهار عشق است و دیگر زرق ساری همه بازی است الا عشق بازی
چون عکس نگری از راه پیش جتن است استوار این آفرینش

از داد و درازنده میردنی و دامکاری
شمار آن زردی کنم

تبر ۲۹ بهمن ماه سال
پلار و صید و فتنه هفت به
حسام الدین بیان

۴۱	مقدمه
----	-------------

فصل یک : موقعیت جغرافیایی و اوضاع طبیعی تبریز

۴۶	موقعیت
----	--------------

۴۷	وجه تسمیه
----	-----------------

۵۳	جمعیت تبریز
----	-------------------

۵۳	آب و هوا
----	----------------

۵۴	بارندگی تبریز
----	---------------------

۵۵	بادهای تبریز
----	--------------------

۵۵	الف: بادهای شرقی
----	------------------------

۵۵	ب: بادهای غربی
----	----------------------

۵۶	پ: بادهای پائیز
----	-----------------------

۵۶	ت: قره‌یل
----	-----------------

۵۶	پستی و بلندی
----	--------------------

۵۸	رودخانه‌های تبریز
----	-------------------------

۵۸	الف - آجی چای یا تلخه رود
----	---------------------------------

۵۹	ب - میدان چایی یا مهرانرود
----	----------------------------------

۵۹	ت - قورو چای
----	--------------------

۶۰	حوادث طبیعی تبریز
----	-------------------------

۶۰	الف - زلزله
----	-------------------

۶۴	ب - سیل
----	---------------

۶۵	شبکه‌های ارتباطی تبریز
----	------------------------------

۶۶	الف: شبکه ارتباطی آسفاته
----	--------------------------------

۶۷	ب: حمل و نقل هوایی.....
۶۸	پ: شبکه راه آهن.....
۶۸	راه آهن تبریز.....
۶۸	الف - راه آهن تبریز به تهران.....
۶۹	ب - راه آهن تبریز به جلفا.....
۷۰	ت: ایستگاه راه آهن تبریز.....
۷۱	شبکه قطاری شهری (متروی) تبریز و حومه.....
۷۲	الف - ساختمان مرکزی متروی تبریز.....
۷۳	مشخصات ناوگان.....
۷۳	ب - پایانه ائل گلی.....
۷۴	پ - ایستگاههای خط ۱.....
۷۴	ایستگاه ۲ سهند.....
۷۴	ایستگاه ۳ گلشهر.....
۷۴	ایستگاه ۴ خیام.....
۷۵	ایستگاه ۵ زعفرانیه.....
۷۵	ایستگاه ۶ استاد شهریار.....
۷۵	ایستگاه ۱۷.....
۷۵	ایستگاه ۱۸.....
۷۵	پایانه لاله.....
۷۶	ت - پروژه خط ۲ قطار شهری تبریز.....
۷۶	ج - پروژه قطار شهری حومه‌ای تبریز - سهند.....
۷۸	شهرک‌ها و روستای اطراف تبریز.....
۷۸	۱- کومورچایی.....
۸۰	زیست گاههای حیات وحش تبریز.....

ب - تالاب بین‌المللی قوریگل ۸۲

فصل دوم: پیشینه تاریخی تبریز

تبریز از منظر مورخان ۸۴

تبریز از منظر سیاحان و جهانگردان ۸۹

الف: سیاحان و جهانگردان اسلامی و مسلمان ۸۹

خاطرات امیر تیموری از تبریز ۹۵

ب: جهانگردان خارجی ۹۷

کلاویخوو در تبریز ۹۹

ونسانتو الساندری (Vicantode Alessandni) ۱۰۰

جان کارت رایت ۱۰۱

ژان بابتیست تاورینه (Jan Babliste Tavernier) ۱۰۱

جملی کارری Cemli carreri ۱۰۲

ژان شاردن (Jean charden) ۱۰۲

تبریز در آینه تاریخ ۱۰۳

تاریخ تبریز ۱۰۹

قدمت تبریز ۱۱۱

۱- محوطه مسجد کبود ۱۱۱

۲- پیشینه مطالعات باستان‌شناسی ۱۱۱

۳- آثار شناسایی شده ۱۱۲

تبریز اولین پایتخت تشیع ۱۱۲

قلعه تبریز در سیاحتنامه اولیا جلی ۱۱۳

تبریز در سفرنامه مارکوپولو ۱۱۶

نگاهی دیگر به نام واژه‌ی تبریز ۱۱۶

لهجه‌ی تبریز ۱۱۸

۱۱۹	تبریز قرارگاه آذان
۱۲۰	تبریز در گذشته
۱۲۳	داستان شکل‌گیری تبریز
۱۲۵	تبریز در انقلاب‌های مهم ایران
۱۲۵	الف - تبریز در واقعه رژی
۱۲۹	ب: قیام زینب پاشا
۱۳۱	پ: تبریز در انقلاب مشروطه
۱۳۸	ت - تبریز در نهضت ملی شدن نفت
۱۳۹	ث: تبریز در قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲
۱۴۲	د: تبریز در قیام ۲۹ بهمن
۱۴۵	اسامی شهدای قیام ۲۹ بهمن مردم تبریز
۱۴۶	پیام امام خمینی به مردم تبریز به مناسبت قیام ۲۹ بهمن
۱۴۹	ج: تبریز در ۲۲ بهمن ۵۷
۱۴۹	پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی
۱۵۱	محلّه چهار بخش تبریز
۱۵۲	محلّه درب سرد [محلّه دروازه گجیل]
۱۵۲	محلّه کوچه باغ
۱۵۳	محلّه چوستدوزان
۱۵۴	تبریز در عهد عباس میرزا نایب السلطنه

فصل سوم: تبریز در دوره‌های مختلف تاریخ

۱۶۲	تبریز در دوره‌های مختلف تاریخی
۱۶۲	الف - تبریز قبل از اسلام
۱۶۴	ب - تبریز بعد از اسلام
۱۶۶	پ - تبریز در دوره ایلخانیان

۱۶۸	ت - تبریز بعد از مغول تا صفویه
۱۷۰	ج - تبریز در دوره صفویه
۱۷۲	ح - تبریز از صفویه تا قاجاریه
۱۷۳	ج - تبریز در دوره قاجاریه
۱۷۶	وقایع جانسوز دهم محرم ۱۳۳۰ تبریز برابر با ۱۰ دی ماه ۱۲۹۰ (۱۹۱۲ م.)
۱۸۲	کشتارهای روس‌ها و چند نمونه از فجایع آنان در تبریز
۱۸۸	تبریز ۱۲۹۷ قمری در یک نگاه
۱۸۹	آموزش نظامی عمومی در تبریز
۱۹۱	انجمن اسلامی تبریز

فصل چهارم: صنعت، اقتصاد و تجارت تبریز

۱۹۴	بازار تبریز
۱۹۸	جدول اسامی بازارها
۲۰۰	اسامی بازارهای تبریز
۲۰۱	بازارهای مهم
۲۰۲	اتاق بازرگانی تبریز
۲۰۳	کفش و چرم تبریز
۲۰۵	استاد مهدی فرحی شاهگلی پیشکسوت کفش تبریز
۲۰۷	نمایشگاه بین‌المللی تبریز
۲۰۹	مرکز تجارت جهانی تبریز
۲۱۰	گیاهان داروئی تبریز
۲۱۰	۱- گل اروانه (اسطوخودوس)
۲۱۰	۲- افسنتین (خاراگوش)
۲۱۱	۳- بابونه
۲۱۱	۴- بومادران

۲۱۱	۵- پنیرک
۲۱۲	۶- پیچک صحرایی
۲۱۲	۷- خارشتر
۲۱۲	۸- خاکشیر
۲۱۳	۹- ختمی
۲۱۳	۱۰- ریحان
۲۱۳	۱۱- گزنه سفید
۲۱۴	۱۲- نعناع
۲۱۴	۱۳- کاسنی
۲۱۴	۱۴- پونه
۲۱۵	۱۵- گل خبازی
۲۱۵	۱۶- مرزنجوش
۲۱۵	۱۷- چایر
۲۱۶	۱۸- شیر پنیر
۲۱۶	۱۹- گشنیز
۲۱۶	۲۰- شاه توت
۲۱۷	۲۱- گلرنگ (کاجیره)
۲۱۷	۲۲- شقایق وحشی
۲۱۸	هتل‌های تبریز
۲۱۸	الف: هتل پارس ائل گلی
۲۱۸	ب: هتل بین‌المللی شهریار
۲۱۹	ت - هتل بین‌المللی گسترش
۲۲۰	ث - هتل پتروشیمی تبریز
۲۲۰	ج - هتل بوتیک صخره‌ای کندوان

۲۲۲	ج - هتل چهار ستاره لاله تبریز
۲۲۴	میدان بزرگ شهید بهشتی تبریز
۲۲۵	صنعت چاپ و نشر تبریز
۲۲۶	چاپ سنگی
۲۲۹	وضعیت واحدهای چاپی استان آذربایجان شرقی
۲۳۰	الف: چاپخانه‌های قدیمی تبریز
۲۳۰	ب: چاپخانه‌های فعال تبریز
۲۳۱	ت: لیتوگرافی‌های تبریز
۲۳۳	پ: ناشران تبریز
۲۳۴	شهرک‌ها و مراکز تولیدی صنعتی تبریز
۲۳۴	الف: شهرک صنعتی شهید رجایی
۲۳۴	ب: شهرک‌های مسکونی
۲۳۵	الف: کارخانجات و مراکز تولیدی صنعتی بزرگ
۲۳۶	ب: کارخانجات و مراکز تولیدی صنعتی متوسط

فصل پنجم: محلات، میدان، دروازه‌های تبریز

۲۴۲	الف: محلات قدیمی تبریز
۲۴۲	۱- محله سرخاب
۲۴۵	۲- محله خطیب
۲۴۶	۳- محله گزران (گازران)
۲۴۷	۴- محله لیلاوا
۲۴۸	۵- محله لاله
۲۵۰	۶- محله مارالان
۲۵۲	۷- محله نویر
۲۵۴	۸- محله امیرخیز

۲۵۵	۹- محله قره آغاج
۲۵۵	۱۰- محله باغمیشه
۲۵۶	۱۱- محل شتریان
۲۵۸	۱۲- حمام های شتریان
۲۵۹	۱۳- محله سنجران
۲۶۰	۱۴- محله خیابان
۲۶۲	۱۵- محله چرنداب
۲۶۳	۱۶- محله ششگلان
۲۶۴	۱۷- کوی امیرزین الدین
۲۶۴	۱۸- محله شنب غازان
۲۶۵	۱۹- محله حکم آباد
۲۶۸	ب: میدان قدیمی تبریز
۲۶۹	میدان محله ای
۲۶۹	الف - میدان صاحب آباد
۲۷۱	۱- میدان صاحب الامر
۲۷۲	۲- میدان مشق
۲۷۲	۳- توپخانه مبارک
۲۷۲	۴- میدان قیصریه
۲۷۲	۵- میدان اسب فروشان
۲۷۲	۶- میدان قراکوللیک
۲۷۲	۷- میدان هفت کچل
۲۷۳	۸- میدان چوب فروش ها
۲۷۳	۹- قورت میدانی
۲۷۳	۱۰- قورت میدانی

۲۷۳	۱۱- میدان چوبور
۲۷۳	۱۲- میدان ویجویه
۲۷۴	۱۳- میدان انگج
۲۷۴	۱۴- میدان دیزج
۲۷۴	۱۵- میدان حاجی حیدر
۲۷۴	۱۶- میدان حاجی باقر
۲۷۵	پ: دروازه‌های تبریز
۲۷۵	۱- دروازه خیابان
۲۷۶	۲- دروازه سرخاب
۲۷۶	۳- دروازه شتران
۲۷۶	۴- دروازه استانبول
۲۷۷	۵- دروازه مهادهمین (میار میار)
۲۷۷	۶- دروازه سر (دروازه گجیل)
۲۷۷	۷- دروازه نوبر
۲۷۷	۸- دروازه باغمیشه
۲۷۷	۹- دروازه ویجویه

فصل ششم: شهر و شهرداری تبریز

۲۸۰	شهرداران تبریز
۲۸۱	قاسم خان والی نخستین شهردار تبریز
۲۸۲	حاج ارفع الملک جلیلی
۲۸۳	الف - شهرداران تبریز
۲۸۴	شهرداران تبریز در زمان حکومت پهلوی
۲۸۷	شهرداران تبریز عصر حاکمیت نظام مقدس جمهوری اسلامی
۲۸۸	ب - عمارت شهرداری تبریز

۲۹۱	سازمان‌ها، مناطق و شرکت‌های شهرداری تبریز
۲۹۴	تبریز شهر هوشمند و الکترونیک
۲۹۶	الف - تأسیس دفاتر خدمات الکترونیک در تبریز
۲۹۶	ب - پرداخت الکترونیک
۲۹۷	اقدامات سازمان جهت اجرا
۲۹۷	پ - تشکیل پرونده اینترنتی
۲۹۷	هدف
۲۹۸	آتش‌نشانی تبریز
۳۰۰	آرامستان‌های تبریز
۳۰۰	الف - آرامستان‌های فعلی
۳۰۰	ب - قبرستان‌های قدیمی تبریز
۳۰۲	تفرجگاه عون‌بن علی تبریز
۳۰۴	پل‌های عابر گذر تبریز
۳۰۶	پوشش گیاهی تبریز
۳۰۷	باغها و باغچه‌های تبریز
۳۰۸	۱- باغ (پارک) ائل‌گلی
۳۱۰	۲- باغشمال
۳۱۱	۳- باغمیشه
۳۱۲	۴- باغهای ربع رشیدی
۳۱۳	۵- باغات شام‌غازان
۳۱۵	۶- باغهای حکم‌آباد
۳۱۶	۷- باغ صفا
۳۱۸	۸- باغ صاحب‌آباد
۳۱۹	۹- باغات جمشید آباد

۳۲۰	۱۰- باغهای مارالان
۳۲۰	مهم‌ترین باغهای مارالان
۳۲۱	۱۱- باغات بیلانکوه
۳۲۲	۱۲- بابا باغی
۳۲۲	۱۳- باغات منطقه خیابان و دمشقیه
۳۲۴	۱۴- باغ ملت
۳۲۴	۱۵- باغ گلستان
۳۲۵	۱۶- سایر باغات تبریز
۳۲۹	پارکهای تبریز
۳۲۹	الف - پارکهای فرا شهری
۳۳۰	ب - پارکهای منطقه‌ای شهری
۳۳۰	پ - پارکهای ناحیه‌ای
۳۳۱	ت - پارک‌های همسایگی
۳۳۲	ث - پارکهای محله‌ای
۳۳۷	تله کابین تبریز
۳۳۸	شهدای گرانقدر شهرداری تبریز
۳۳۹	شورای اسلامی کلانشهر تبریز
۳۳۹	الف: دوره سوم شورای اسلامی شهر تبریز
۳۳۹	اعضای سومین دوره شورای اسلامی شهر تبریز
۳۳۹	اعضای اصلی
۳۴۰	اعضای علی‌البدل
۳۴۰	مشاوران شورای اسلامی شهر تبریز
۳۴۱	در دوره سوم شورای اسلامی شهر تبریز
۳۴۱	ب - شورای اسلامی استان

فصل هفتم: مراکز امور خیریه و نیکوکاران تبریز

مؤسسات خیریه و نیکوکاران تبریز	۳۴۴
الف - خیرین سده‌های گذشته	۳۴۴
۱- امیراحمدخان دنبلی	۳۴۴
۲- حاج حسین ملک‌التجار تبریزی	۳۴۵
۳- حاج محمدباقر کلکنه‌چی	۳۴۵
۴- حاج رحیم و حاج محمد خوبی	۳۴۵
۵- سایر خیرین تبریز	۳۴۶
ب - انجمن‌های خیریه مردمی تبریز	۳۴۶
۱- جمعیت خیریه نوهر تبریز	۳۴۷
۲- مجمع خیرین سلامت تبریز	۳۴۸
خیرین سلامت تبریز	۳۴۹
۳- انجمن تالاسمی تبریز	۳۵۰
۴- انجمن خیریه حمایت از بیماران کلیوی استان (تبریز)	۳۵۰
۵- انجمن ام اس تبریز	۳۵۱
۶- کانون هموفیلی آذربایجان شرقی (تبریز)	۳۵۲
اهداف و برنامه‌های کانون هموفیلی تبریز عبارتست از	۳۵۲
۷- موسسه خیریه حمایت از مستمندان تبریز	۳۵۳
۸- سازمان مردم نهاد پیشگیری از ایدز	۳۵۴
۹- موسسه خیریه حمایت از فرشتگان نیاز	۳۵۵
جمعیت هلال‌احمر تبریز	۳۵۵
هلال احمر امروز تبریز	۳۵۷

فصل هشتم: فتنه‌ها و غائله‌های تبریز

الف: فتنه علی محمد باب در تبریز	۳۶۰
---------------------------------------	-----

۳۶۳	ب: حزب خلق مسلمان تبریز
۳۶۴	مواضع و عملکرد حزب
۳۶۴	۱- مجلس خبرگان
۳۶۵	۲- ولایت فقیه
۳۶۵	۳- همه پرسی قانون اساسی
۳۶۶	۴- فرجام حزب

فصل نهم: تبریز در کلام شعر و قلم بزرگان

۳۶۸	تبریز در بیان آثار و قلم بزرگان
۳۶۸	۱- امام راحل و رهبری فرزانه انقلاب اسلامی
۳۶۸	الف - حضرت امام خمینی (ره)
۳۶۸	ب - مقام معظم رهبری حضرت آیت ا... العظمی خامنه‌ای
۳۶۹	۲- محققان و نویسندگان
۳۶۹	الف - استاد بهروز خاماچی
۳۷۰	ب - سید جمال‌الدین ترابی طباطبایی
۳۷۰	تبریز در اشعار شاعران
۳۷۳	مفتون امینی تبریزی
۳۷۳	مجدوب تبریزی
۳۷۴	کمال خجندی از (شاعر قرن هشتم هجری)
۳۷۴	تبریز بزرگ از سید ابراهیم ادیبی تبریزی
۳۷۵	تبریز در غزل‌های جلال‌الدین مولوی
۳۷۶	تجلی و بزرگ‌های مردم تبریز در اشعار شاعران
۳۷۶	طلعت تبریزی
۳۷۶	تاثیر تبریزی
۳۷۷	امینی مفتون

۳۷۷	 مستوفی
۳۷۷	 نظمى بى تا
۳۷۷	 د کتر عرب زاده
۳۷۸	 امینى تبریزی
۳۷۸	 همای تبریزی
۳۷۹	 تبریز در آینه تمبرها
۳۸۱	 کتاب شناسی تبریز

فصل دهم: برگزیدگان، والیان و چهره‌های ماندگار تبریز

۳۹۰	 چهره‌های ماندگار تبریز
۳۹۰	 ۱- استاد دکتر جلیل تجلیل
۳۹۱	 ۲- دکتر محمدعلی مولوی
۳۹۱	 ۳- دکتر سیدمهدی گلابی
۳۹۲	 ۴- استاد احمد رسول زاده
۳۹۳	 سایر چهره‌های ماندگار تبریز
۳۹۴	 نمایندگان مردم تبریز در مجلس شورا و خبرگان
۳۹۴	 الف - نمایندگان دوره اول مجلس شورای ملی
۳۹۵	 ب - نمایندگان تبریز در مجلس شورای اسلامی از ۱۳۵۸ مجلس اول تا مجلس هشتم
۳۹۶	 پ - نمایندگان دوره هشتم مجلس شورای اسلامی
۳۹۶	 ت - تعدادی از نمایندگان مردم تبریز در خبرگان
۳۹۷	 فرمانداران تبریز
۳۹۷	 والیان و استانداران در تبریز
۴۰۲	 کاخ استانداری
۴۰۳	 خانواده‌های مهم تبریز
۴۰۳	 الف: خاندان حریری

۴۰۶	ب: خاندان صدقیانی
۴۱۱	پ: خاندان محمودیه
۴۱۳	ت: خاندان کبریت‌سازی توکلی
۴۱۴	خاندان مردانی آذر در تبریز
۴۱۴	الف - غلامرضا مردانی آذر
۴۱۵	ب - کریم مردانی آذر
۴۱۷	ت - علی مردانی آذر
۴۱۸	۵ مرداد سفر رهبری فرزانه به تبریز

فصل یازدهم: نخبگان علمی

۴۲۲	خانه نخبگان تبریز
۴۲۳	نخبگان علمی
۴۲۳	نمونه‌ای از نخبگان علمی تبریز
۴۲۳	۱- کامران رحمتی شادباد
۴۲۳	۲- مسعود راستگار فرج زاده
۴۲۳	۳- پیمان جوادی
۴۲۴	۴- سعید اصغری گوار
۴۲۴	۵- یحیی خاکپور
۴۲۴	۶- مهدی سلمیان زاده
۴۲۴	۷- محمدحسین مدافعی
۴۲۴	۸- محسن عیوضی
۴۲۵	۹- رویا عیوضی
۴۲۵	۱۰- امین جامبر صادقیان
۴۲۵	۱۱- بابک بهرامی
۴۲۵	۱۲- لیلا رائی مرزآبادی

۴۲۶	۱۳- فرید علی دوست اقدام
۴۲۶	۱۴- علی علیاری
۴۲۶	۱۵- اصلان نورقاسمی
۴۲۶	۱۶- ارسلان معین پور
۴۲۷	۱۷- میرو حید احمدی پور نعیم
۴۲۷	۱۸- یاسر معمار راست
۴۲۷	۱۹- آرمان عیوض محمدی
۴۲۷	۲۰- محمدرضا قوسی فر
۴۲۷	۲۱- حامد علیزاده
۴۲۸	۲۲- نیلوفر ممقانیان
۴۲۸	۲۳- صمد شمس وحید
۴۲۸	۲۴- افشین ناظر عدل
۴۲۸	۲۵- مرتضی دولتی
۴۲۹	۲۶- میلاد احسانی
۴۲۹	۲۷- فرزانه ناصری
۴۲۹	۲۸- سعید سبزی
۴۲۹	۲۹- فریبا سبزی
۴۳۰	۳۰- شهلا اقدسی
۴۳۰	۳۱- حسن امینی
۴۳۰	۳۲- سحر ساکی
۴۳۰	۳۳- جمیل کسای
۴۳۱	۳۴- امید شکری کلان
۴۳۱	۳۵- مهدی راضی
۴۳۱	۳۶- فرید جعفرزاده

۴۳۱	۳۷۔ لی لی صدر
۴۳۱	۳۸۔ رسول فخیم اکبر
۴۳۲	۳۹۔ اکبر فتحی
۴۳۲	۴۰۔ لیلا رونشگر
۴۳۲	۴۱۔ حسن کیانفر
۴۳۲	۴۲۔ محسن کیانفر
۴۳۳	۴۳۔ رسول حسین پور
۴۳۳	۴۴۔ حسن گل خوب
۴۳۳	۴۵۔ سعید زینی زاده
۴۳۳	۴۶۔ وحید ملکی
۴۳۳	۴۷۔ سید وحید صدر الدینی
۴۳۴	۴۸۔ مهدی غفارزاده
۴۳۴	۴۹۔ بہنام طہماسب پور
۴۳۴	۵۰۔ سحر انزلی
۴۳۴	۵۱۔ حامد کاظمی
۴۳۵	۵۲۔ مهدی کاظمی
۴۳۶	۵۳۔ ہادی کاظمی
۴۳۶	۵۴۔ بہنام حبیب زاده

فصل دوازدہم: با خلاقان و نوآوران تبریز

۴۳۸	با نوآوران و خلاقان تبریز
۴۳۹	نوآور سید طاہر خدایی
۴۴۲	نوآور رسول خالقی
۴۴۴	نوآور آقای صفر فتحی
۴۴۹	نوآور علی حسین زاده ولدانی

- ۴۵۱ نوآور مهندس محمد رضا سبکتکین
- ۴۵۴ نوآور دکتړ علیرضا رحیمی
- ۴۵۷ نوآور نادر مهرا
- ۴۵۹ نوآور جواد آلبار
- نوآور دکتړ ۴۶۲
- ۴۶۲ حید پویا فر
- ۴۶۴ نوآور خیام عسکری
- ۴۶۶ نوآور یاسین پور عباس
- ۴۶۸ نوآور مرتضیٰ حنیفہ زاده
- ۴۷۲ نوآور مصطفیٰ وجدی
- ۴۷۴ نوآور حامد ملکی زاده
- ۴۷۶ نوآور تورج خلیل پور آذر
- ۴۷۹ نوآور سعید صبا منیری
- ۴۸۱ نوآور جمیل نوری
- ۴۸۳ نوآور خسرو دباغ صادقی پور